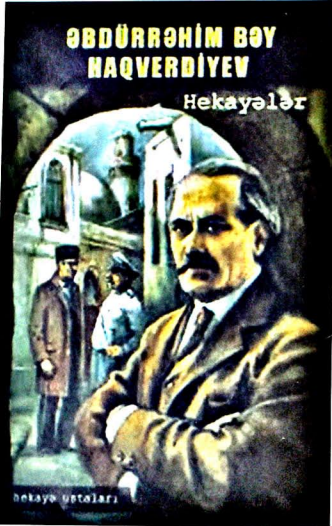

ZÜLMƏTİ YARAN TƏFƏKKÜR VƏ QÜMLƏM ZİYASI

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev - 150

**SİMVLİZMİN AZƏRBAYCAN
ƏDƏBİYYATINDA OTURUŞMASI
BİRMƏNALI ŞƏKİLDƏ
HAQVERDİYEVİN ADI İLƏ BAĞLIDIR**

qədarından də artıq haqq elədiyi yazdı, dramaturq, pedaqoq, ədəbiyyatçı, şərqşünas, teatr xadimi, musiqiçi, rejissor, mühəndis, psixoloq, diplomat, millət vakili... sair istedad və məqamlarını sadalayırıq.

Q. məndən ötrü ilk növbədə yorulmaz maarifçidir, sadəcə təhsilə, ağıllığa, həqiqətə, mübarizəyə, yaşılığa dəvətçi yox, bütün varlığını ilə xalqını – despotizmin yüz illərlə əzdiyi, qul kimi işlətdiyi, aldatdığı, taladığı avam, sadələh kütilləri oymatmağa, cahalətdən qurtarmağa, öz haqlarını tanıtmağa çalışan bir carçı, nətiq, müəllimdir. XIX əsrin ikinci yarısında formalaşan nurlu maarifçilik hərəkatının XX əsrin əvvəlləri ilə əlaqələndirən möhtəşəm körpülərdən biridir...

Əbdürrəhim bəy həm də əsrlərdə azərbaycanlıları və bütün türk dünyasını qana, ölümə, faciələrə düşür edən qonşuluqda bədənəm toplusun nankorluğunu, xainliyini, hənriğini, hiyləqarlığını, zalimliyini kəskin tənqid atəşinə tutan milli təassübçü, ziyalı kimi sevimli və dəyərli dir: "Ermaniya xoxa dedilər, xuxasını özəyə götürtdü, buna də ağa dedilər, qurdurdu..."

Əbdürrəhim bəy Əsəd bəy oğlu Haqverdiyev 17 may 1870-ci ildə Şuşa yaxınlığındakı Ağbulaq kəndində doğulub. Atası qəza dəftərxanasında katib işləyib. Uç yaşında atadan yetim qaldığından əvəl əmisi Əbdülkərim bəy, sonra atasığı H.Sadıqbəyov tərəfindən himayəyə götürülüb. Əvəl Şuşa, sonra Tiflis real məktəblərini bitirərək Peterburq Yol Mühəndisləri İnstitutunda təhsil alıb. Universitetin Şərq fakültəsinin dinlənçisi olub. Həmin dövrdə onda ədəbiyyata güclü meyli oyandıqından "Yeyarsan qaz etini, görərsən ləzzətini" (1892) və "Dağlılan tifaq" (1896) əsərlərini yazıb.

Ali təhsil əlbə qaytıldığı Şuşada təməşəkar, Bakıda Şərq konsertləri hazırlayıb. Burada ilk hekayələrini ("Ata və oğul", "Ayrı şahidiyyət") qələmə əlb "iki hekayət" adıyla çap etdirib. 1905-ci il inqilabından sonra Gəncə quberniyasından Rusiya Dövlət Dumasına nümayəndə

...
Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin 150 ilyubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı
2020-ci ilin may ayında Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük dramaturq, nasir, publisist və teatr təşkilatçısı, tanınmış ictimai xadim Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin anadan olmasının 150 ilyubiyi tamam olub.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev öz məşhur salafalarının ədəbi ənənələrini layiqli davamçısı və geniş eruditsiyaya malik müasir dünyəvişürlü maarifparvar ziyalı kimi çoxşaxəli fəaliyyət göstərmiş, Azərbaycan realist ədəbiyyatını və maarifçi-demokratik fikrini yeni mərhələyə qaldıraraq milli düşüncənin inkişafına əhəmiyyətli rol oynamışdır. Ustad sənətkarın dramaturji irsi ölkəmizdə teatr mədəniyyətinin yüksəlişinə yol açmışdır. Onun canlı həyat lövhələri ilə son darəcə zəngin hekayələri nəsr tariximizin ən qiymətli nümunələri sırasında xüsusi yer tutur. Vətənpərvər ədib sevdiliyi və tamənnəsiz xidmətində dayandığı xalqın arzusu və istəklərini əsərlərində dolğun əks etdirmiş, maarifçiliyin əlverişli təbliğatçısı olaraq dərin maddi nəyanışa və tərəqqiyə səslənmişdir. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev Azərbaycanın ictimai həyatında fəal iştirak etmiş və sosial-mədəni quruculuq işlərində yorulmadan çalışmışdır.

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin adının UNESCO-nun 2020–2021-ci illər üçün görkəmli şəxslərini və əlmlərdə hadisələrinin yubileyli siyahısına daxil edilməsi çoxəsrlik ədəbiyyatımızın portaq siması olan ədibin mənavi sərəvəllərini və əli ümumbəşəri dəyərləri özündə təcəssüm etdirən humanist ruhlu yaradıcılığının təzminatı və yüksək qiymətləndirilməsinin əyidin təzahürüdür.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycan xalqının ədəbi-bədii və mədəni-ictimai fikir xəzinəsinə tiftəhələr bəxş etmiş qüdrətli süz əstəsi Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin 150 ilyubiyinin qeyd olunmasını təmin etmək məqsədilə qərar alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi və Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təkliflərinə nəzər əlmoqla, böyük ədib Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin 150 ilyubiyinə dair tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirsin.
2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli qəlan məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 31 yanvar 2020-ci il.

şeylərk Peterburqa gedib. Azərbaycanın ilk diplomatlarından dır. "Nical" cəmiyyətində və Kür-Axər gəmiçiliyi idarəsində işlədiyi dövrdə Zaqafqaziya, Dağıstan, Orta Asiya və Volqaboyunu gəzib, "Ceyranlı", "Xortdan", "Hakimi-nuni-saqir", "Lağlı", "Mozalan", "Süpürgəsaqqal" imzaları ilə "Molla Nəsrəddin" jurnalında hekayə və felyetonlar çap etdirib. Tiflisdə "Şaharlı İttifaqının Qafqaz şöbə xəbərləri" adlı azyul məcmuənin müdiri olub (1916-1917), fevral inqilabından sonra Tiflis İctimai Komitəsinə və onun mərkəzi şurasına üzv seçilib. Həmin ilin martında Borçalı qəzasına müvəkkil göndərilib.

Azərbaycan Dövlət Universitetində ədəbiyyatdan müəhazirlər oxuyub. (İkamizin ilk elmi-tədqiqat müəssisəsi Tədqiq və Təbliğ Cəmiyyətinin sadr müavini və sonra sadri olub. Rusiya Elmlər Akademiyasının nəzəndəki ölkəşünaslıq bürosunun beşinci elmi seşsiyasında yekdilliklə akademiklik ölkəşünaslıq bürosuna müxir üzv seçilib. Şərq fakültəsinin katibi, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının məsul katibi (1931-1932) kimi çalışıb. Azərbaycan Mərkəzi İctimai Komitəsinin Fəxri Fərməna layiq görüleb.

Əsərləri SSRİ və xarici ölkə xalqlarının dilinə tərcümə olub. Özü isə Şekspirin "Hamlet", Şillerin "Qaçqınlar", Volterin "Soltan İsmail", Zolyanın "Dəzməçilər", Andersenin "Bülbül", "Şahın zəka libası", Lanskyonun "Dəzavət", Çirkovun "Axtarılar", Karolenkonun "Doca zənqəçilər" əsərlərini dilinə tərcümə.

Böyük ədibi bizlərə, daha dəqiq, ölkənin mədəniyyət cəməsinə, sənətsevər kontingentə, xüsusilə də "Mədəniyyət-Cəmə"nin oxucularına döğmələşdirən onun sözügedən sfera ilə – incəsənətini müxtəlif sahələri, musiqi, teatrta işə bağlişdırıb. Bildiyiniz kimi, Əbdürrəhim bəy 12 yanvar 1908-ci ildə məşhur "Leyli və Məcnun"

**ONU MÜASİRLƏRDƏN
FƏRQLƏNDİRƏN BAŞLICA
KEYFİYYƏTLƏRİNDƏN BİRİ DƏ
İNCƏSƏNƏTƏ DƏRİNDƏN BƏLƏDLİYİ,
ƏDƏBİ TƏNQİDLƏ SİSTEMLİ ŞƏKİLDƏ
MƏŞĞUL OLMASIDIR**

Soldan sağa: Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Rzaqulu Nəcəfzadə, Səlim Məhəmmədov, Zeynal Məhəmmədov, Əliqulu Qasımlı

operasının təqdimatı zamanı ilk Azərbaycan dirijoru olaraq xor və orkestrin, tamaşanın idarəçiliyini öhdəsinə götürüb. Sovetların hakimiyyəti illərində dövlət teatrları üzrə müfəttis vəzifəsində çalışıb. Azərbaycan milli teatrının yaranmasında 50 illiyi münasibəti ilə keçirilən yubiley tədbirlərinə rəhbərlik edib və sair. Onu müasirlərindən fərqləndirən başlıca keyfiyyətlərindən biri də incəsənətindən bələdiyyə, ədəbi tənqidə sistemli şəkildə məşğul olmasıdır. "Müslimlərdə teatr", "Tənqidə tənqid", "Mirza Fətəlinin faciəsi", "Molla Nəsrəddin haqqında xatirəm", "Ədəbi dilimiz haqqında", "Maksim Gorkinin həyat və yaradıcılığı" və s. məqalələri müasir dövrimizdə də aktualdır. Rus və dünya ədəbiyyatından xəbərdar olan yazıçı ədəbi cərəyanları və prosesləri incələməyi bacır, yaradıcılığına bu toplumun içindən, dəf nəfəsindən deyil, üzərindən – geniş üfələrdən baxıb qiymət

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev əsası Mirza Fətəli Axundov tərəfindən qoyulan yeni, realist Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli simalarından biridir. Ədəbiyyat tariximizə böyük dramaturq, ustad, nasir və mahir bir mühərrir kimi daxil olub qırx illik zəngin yaradıcılıq yolu keçmişdir. Onun yaradıcılıq yolu – bütün ömrü boyu sonsuz məhəbbətlə sevdiyi doğma xalqına, ona yurduna yorulmadan xidmət edən vətənpərvər bir sənətkarın yaradıcılıq yoludur.

**Abbas Zamanov
 Professor**

verir, özünü simvolizmin banisi hesab edirdi. "Pəri cadu haqqında qeydlər"ində yazır: "Doxsanı illərin ortasında simvolizm deyilən bir ədəbiyyat üsulu teatro sahəsinə atıldı. Alman ədibi Hauptmann "Dərg olmuş can" sərlövəhə faciəsi mədəniyyət aləminə bir şəpəq saldı. Bu üsulun Şərqi ruhuna xeyli yaxınlığı məni artıq həvəyə gətirdi. Və Şərqi həyatından götürülmüş simvolik bir əsər teatrımız üçün yazmaq fikrinə düşdüm. Nəhayət 1901-ci sanədə "Pəri cadu" namli əsərimni yazdım. Bu neçə ilin müddətində "Pəri cadu"nun səhnədə müvəffəqiyyəti qazanmasına səbəb, həmişə məni dediyim simvolizmin ruhumuzə uyğun olmasıdır" (Seçilmiş əsərləri. II cild).

Avropada yaranan, fransızcadan tərcümədə "rəmz", "işarə" kimi mənənlənən ədəbi cərəyan gərəkliyin simvollar səviyyəsində ümumiləşdirilməsi. Realizmdən qaynaqlansa da, üst-üstdə

Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev tələbələri

Dağıllar arasında keçirdiyi ilk günlərdən Ə. Haqverdiyev onların yenidən Rusiyə işğalına uğramamaq, eləcə də iqtisadi sabitlik və mənəvi əlaqələr baxımından Bakıya meylli olduqlarını həmişə etmişdi: "... bir sıra nüfuzlu dairələrdə Azərbaycanla birləşmək tendensiyası nəzərə çarpır. Eyni fikri bu gün yarımla gələn hərbi nazirin müavini general Xəlilov da açıq ifadə etdi" – deyə məlumatda daha sonra yazılır. Bu cəhət Dağıstan, ümumən bütün Qafqazı yenidən Rusiyanın tərkibinə qaytarmaq iddiası ilə səvəş açan çar generalı A.I. Denikinlə də diqqətdən yayınmırmışdı. O, özünün seçicilili "Rus qorğuşasının açerkləri" ("Çerki russoy smuti") adlı hərbi-tarixi memuarlarının 3-cü cildində "Bəhrədən çıxış yolu axtaran Dağıl parlamentinin dini inancın mühafizə etmək və Dağıstanın özünəməxsusluğunu qorumaq üçün Azərbaycanla siyasi birləşmə adətini" xüsusi vurğulamışdı.

**Professor Vilayət Quliyev
 "Əbdürrəhim bəy – diplomat" məqaləsindən**

MİLLİYYƏTÇƏ AZƏRBAYCANLI OLAN, İRANDA ŞAHLIQLARI YÜZ OTUZ İL DAVAM EDƏN QACARILƏR SÜLALƏSİNİN BANİSİ MƏHƏMMƏD QACAR OBRAZINI ƏDƏBİYYATIMIZA İLK DƏFƏ ƏBDÜRRƏHİM BƏY GƏTİRİB

Əbdürrəhim bəy qələm dostları ilə birlikdə

LAKİN ACI HƏQİQƏTDİR Kİ, HAQVERDİYEVİN ƏSƏRLƏRİNİ NƏŞRƏ HAZIRLAYAN, OXUDAN, MƏTƏBƏR MƏQAMLARA YÜKSƏLDƏN, TƏLTİF EDƏN RƏJİM ONU QƏBUL ETMƏKDƏ ÇƏTİNLİK ÇƏKİRDİ...

düşməyən məqamlar var. Amma sonda yəne də realizmə qovuşur. Nizamizdə üzübəri simvolikdən həmişə yararlanırlar. Uğurlu forma, dil və ifadə vasitələri ilə incəsənətin bütün sahələrini bədi-estetik cəhətdən zənginləşdirən simvolizmin Azərbaycan ədəbiyyatında oturmaması birmənalı şəkildə Haqverdiyevin adı ilə bağlıdır. AkademiK Kamal Abdulla ustad yazıçını həmişə magik realizmin banisi sayır. Təkcə "Xortanın cəhənnəm məktubları" – harda ki, mistik elementlərdən, alleqoriyadan, rəmzlərdən yararlanma istifadə olunub – həmişə fikrin gərəkliyinə təsdiqləyir. Əbdürrəhim bəyin "elementar", ədiban ədəbi həyat haqqıqlarını təcəssüm eldirən nəsrü onu Azərbaycan ədəbiyyatında primitivizm cərəyanının banisi adlandırılmıqda da əsas verir (E.Qaraxanoğlu). XIX yüzilliyin sonu, XX yüzilliyin əvvəllərində yeni yaranan mədəni təməyillər fonunda davamlı eksperimentlər həyata keçirilirdi. Primitivizm də bir cərəyan kimi bu dövrdə incəsənətin müxtəlif sahələrinə nüfuz etdi. Dahi fransız Qoqenin, gürcü Pirosmənin təmsalında daha çox rəssamlıqda qabəng görünməyə başladı...

Lakin acı bir həqiqət ortadaır ki, Haqverdiyev əsərlərini nəşrə hazırlayan, oxudan, mötəbər məqamlara yüksəldən, təltif edən (Əməkdar incəsənət xadimi) rejim onun qəbulunda da çətinlik çəkirdi. Milli köləlikdən xilas arzulu, insan hüquqlarına səygi mövqeli ziyalı ilə totalitar quruluşun bəxş və niyyətləri daim toqquşur, ziddiyyətlərə çevrilirdi. Ədəbiyyati inhisarına almış qırmızı imperiyanın "ura" haray-həşirində ədibin haqqı səsi eşidilmirdi. Ədəbiyyatşünaslıq isə yalnız bir məqam – onu dünya ədəbiyyatı kontekstindən ayrırıb, "satirik yazıçı" kimi təndirirməyi bacardı... 7 may 1927-ci ildə dostu Əziz Şərifə yazırdı: "Nəca ki, bilirsən, "Azəməş" mənim yazılarımı çap edir. amma... "Pəri cadu"nu buraxmaq istəmir. səbəbi, mənim orada cin və şeytən ortalıq çəxtəməyimə mövhumat mənası verir. Və bir də deyirlər ki, "Pəri cadu" haqqında inqilabdan sonra bir müəmməllə tanqid qəzətlərə çəxtəməyibdir". Dünyəyə bundan cəfəng səhifəyə ola biləmi? Əlacı kəsildən Haqverdiyev öz məktubunda Əziz Şərifdən "Pəri cadu" haqqında bir məqalə yazmasını itləməsində bulur...

Dramaturqun ilk qələm təcrübəsi "Hacı Daşdəmən" məzhəkəsi əldə yoxdur. Müəllifin etiraf etdiyi kimi, bu pyes "Hacı Oara" komediyasının təsiri altında yazılıs və zəif əlində də, hər halda fakt kimi dəyərli dir. Şuşada "Bəxtsiz cavan" (1900) faciəsinə və Bakıda "Pəri cadu" (1901) dramını tamamlayıb. 1927-ci ildə yazılmış "Köhnə dudman" və "Baba yurdunda" dilogiyası dramaturqun yaradıcılıqda yeni mövzu – problematika, ideya, yeni konflikt-xarakterlər baxımından əhəmiyyətli dir. Klassik irsimizə "Maralların" silsilə hekayələrini, "Xortanın cəhənnəm məktubları" povestini bəxş

edib. Bütün yaradıcılığı ilə milli-mənəvi dəyərlərə, gələcək nəslin maarifətində böyüməsinə, təlim-tərbiyə almasına xidmət edən "Ata və oğul", "Mozalan bəyən sayahətnaməsi", "Daccalabad", "Diş ağrısı",

Hüseyn Ərəblinskiyin ölümünün yeddii illiyinə həsr etdiyi "Səhə qurbanı", "Məşadi Bəyram qıraət öyrəni", "Üdünlər bayramı", "Kamran", "Sağsağan", "Çox gözəl", "Daşq" pyeslərini qələmə alıb.

MİLLİ SƏHNƏ ÜÇÜN ESTRADA JANRINDA YAZAN İLK DRAMATURQLAR SİRİSİNDƏ ƏBDÜRRƏHİM BƏYİN ŞƏRƏFLİ YERİ VAR, BAKI AZAD TƏNQİD VƏ TƏBLİĞ TEATRINDA MƏZHƏKƏLƏRİ UĞURLA OYNANILIRDI...

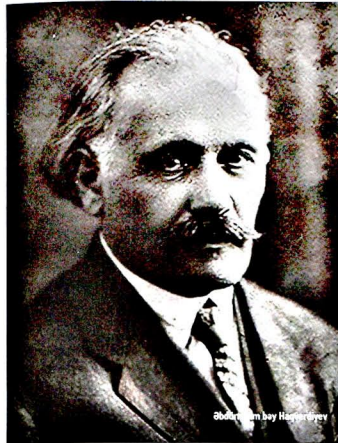
"Pir", "Çəsmək" və s. hekayələri - satirik rühdə, bəzən ironiya, bəzənəsürək ağrısı ilə qələmə aldığı ədəbi nümunələr Azərbaycan oxucusu üçün heç vaxt dəyər və aktuallığını itirməyəcək. "Şeyx Səbən", "Mirza Səfər", "Bomba", "Düraət" əsərləri nasirizmin icraçılarında sayılır.

O. ədəbiyyat tarixində, milli teatr əsaslarına aid dəyərləri elmi əsərlərin, nəzəri məqalələrin müəllifidir. Sovet dövrü yaradıcılığı (1920-1933) dramaturgiyasının üçüncü mərhələsidir. Birinci dövr pyesləri sanbalna, ideya kəsarinə, ikinci dövr faciələri mövzu əhəmiyyətinə, dram və komediyaların bədii-estetik kamilliyinə görə daha bikikdir. Dramaturji fəaliyyətinin son dövründə müxtəlif həcmli "Drmuz qan", "Padsəhin məhəbbəti", "Ağac kölgəsində", "Düca tarzan", "Vəyəli", "Ədalət qaçqıları",

Milliyyətə azərbaycanlı olan, İranda şəhərlən yüz otuz il davam edən Qacarlar sülaləsinin banisi Məhəmməd Qacar obrazını ədəbiyyatımıza ilk dəfə Əbdürrəhim bəy çatırıb. "Ağa Məhəmməd şah Qacar" faciəsində təkcə əsərin qəhrəmanının deyil, eyni zamanda tarixi şəxsiyyətlər Cəfərzadə xan, Əliqulu xan, Mürtezəqulu xan, Mustafa xan, Rəzaqulu xan, Əli xan, vəzir Hacı İbrahim xan, II İrakli, Tavadəkyoxosrov Avelianinin zəngin bədii səhivəli xarakterlərini yaradıb. Həmin süratların təsvirində faciə janrının psixoloji-fəlsəfi, psixoloji-dramatik xüsusiyyətlərindən yüksək sanalqatılıqla bəhrələnə bilib. Bədiə təsvirində tirənçliq ideyaları, vətən və vətənpərvərlik anlayışları, zəka və güc, vüdan və əxlaq təsəvvürlərinin dramaturji təqdimi bədii möhtəşəmliklə təəcəssüm tapıb. Onun "Ac

hariflər", "Millət dostları" səpkili komediyaları realist aktyor məktəbinin formalaşmasında mühüm rol oynayıb, teatrın repertuarlarında dəyərləri yer tutub. Milli səhnə üçün estrada janrında yazan ilk dramaturqlar sırasında Əbdürrəhim bəy Həşvədiyevin şəərəfli yeri var. Bakı Azad Tənqid və Təbliğ Teatrında məzhəkələri uğurla oynanılıb.

Məlumdur ki, bədii əsərlərin məzmunu, ideya xətti hər şeydən əvvəl dövrünün sosial-psixoloji və sosial-iqtisadi şəraitini canlandırır. Tarixən cəmiyyətimizdə baş verən dəyişikliklər, oyanmalar, milli-azadlıq hərəkatları, milli məfkurənin formalaşması prosesləri də realist ədəbiyyatda əksini tapmaya bilməzdi. Bu baxımdan, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının problemləri ictimai-sosial mühitin təbəddülatları qədər çox idi. Cəmiyyət, insan və onun mənəvi aləmi, şəxsiyyəti, dili, təfəkkürü, azadlığı kimi məsələlər həmin

"BİZ PARLAMENTƏ DAXİL OLANDA DEKLARASIYA YAYINLADIQ VƏ BİLDİRDİK Kİ, GÜRCÜSTAN RESPUBLİKASINDA YAŞAYAN MÜSƏLMANLAR BÜTÜN İMKANLARLA ÖLKƏLƏRİNİ DÜŞMƏNLƏRDƏN QORUYACAQLAR..."

əvəzsiz mənbə səviyyəsinə yüksəlirdi. Məhz həmin səbəbdən də dəhşətə qələmindən çıxan hər söz, cümlə 130ildir ki, maraqla oxunur və əsrlərə oxunaçaqdır.

Ölməz ədəb 17 dekabr 1933-cü ildə Bakıda vəfat etmiş, Fəxrli xiyabandə dəfn olunmuşdur.

Nəzirlər Kabinetinin 7 may 2019-cu il tarixli, 211 nömrəli Qərarı ilə Əbdürrəhim bəy Həşvədiyev Azərbaycan Respublikasında əsərləri dövlət vəradətə elan olunan müəlliflərin siyahısına salınıb.

Əbdürrəhim bəy Həşvədiyev adı UNESCO-nun 2020-2021-ci illər üçün görkəmli şəxsləri və əlamətdar hadisələrin yubileyləri siyahısına daxil edilib.

Məqalənin əvvəlində vurğuladığımız kimi, Əbdürrəhim bəyən yalançı göz yaşları axıdaraq tarixi torpaqlarımızı zəbt yolu ilə dövlət yaranan erməni məxluqatına birmənalı mövqeyi vardı. Bu baxımdan Gürcüstan Milli Şurasının üzvü olaraq Milli Şuranın 19 dekabr 1918-ci ildə Tiflisdə keçirilən iclasındakı (həmin tarixdə Gürcüstan-Ermənistan müharibəsi gedirdi) çoxşü maraqlıdır:

"Vətəndaşlar, Parlamentin üzvləri

Bu tarixi anda mən Gürcüstan Respublikasının müsəlman vətəndaşları adı ilə çıxış edirəm. Böyük Avropa müharibəsi bitdi. Biz amin idik ki, bundan sonra xalqların yaxşı əlaqələri olacaq, əhəmiyyətli isə Zaqafqaziyyəyə yaşayan xalqlar arasında... Ancaq gözəllətimiz olmadı. Qonşu respublika müharibə elan etdi. Bu müharibə üçün heç bir səbəb yox idi. Gürcülər və ermənilər arasında olan bütün məsələlər sülh yolu ilə həll oluna bilər. Bizim hökumət bu problemlərin həlli yollarını axtarırdı. Hansı ki, bu gün çap olunan dəpeşələrdən də görünür. Ancaq bir erməni partiyası öz əqoist məqsədləri üçün bu müharibəyə başladı. Mən istəyirəm aminliyimi deyəm ki, 1905-ci ildə baş verənlər üçüncü şəxsin ili ələ olub, ancaq bu gün buna şübhə edirəm. Biz müsəlmanlar parlamentə daxil olanda deklarasiya yayınladıq və bildirdik, Gürcüstan Respublikasında yaşayan müsəlmanlar ölkələrini düşmənlərdən qoruyacağıq. Bu gün yenə bildirik və təkrarlayırıq nə vaxt ki, sözdən işə keçmək lazımdır.

XVIII əsrin sonlarında Ağa Məhəmməd şah Şuşa qalasını muhasirəyə aldığıda Qarabağ xanı İbrahimə dəstək üçün gürcü ordusu Aleksandr İrəqli oğlunun başçılıqlıya səfərə çıxdı. Hansı ki, İran şahı sonra gürcülərə hücum etdi. Borçalı mahalının müsəlmanları gürcü çarının əsgərlərinin yanında durdular və öz din qardaşlarına qarşı gətidilər. Bu şərait bu gün də Borçalı mahalının müsəlmanlarının xatirəsində qalır. Artıq müsəlman razmi (hərbi birlik) təşkil olunub, onlar Gürcüstan Respublikasının düşmənlərinə qarşı çıxırlar. Onlar təkcə Gürcüstanın müstəqilliyi üçün deyil, bütün Zaqafqaziyyənin müstəqilliyi üçün müharibə elan edirlər. Müstəqillik dəyəridir, onu hər imkanda qorumağa çalışırıq..."

Qurban Məmmədov